

Тетяна Грушева

Політична етика сучасних українських протестантів

Характеризується політична етика українського протестантизму, яка ґрунтується на визначальному значенні діяльності віруючих у суспільному середовищі задля реалізації соціального служіння Церкви і перетворення моралі суспільства за ідеалами християнського життя. Доведено, що протестанти мають спільні чинники у формуванні політичної етики: християнські цінності, розуміння істини, моральні пріоритети. Вивчаються відмінності церковного життя, що впливають на політичну активність віруючих.

Ключові слова: протестантизм, політична етика, держава

Сучасні дослідження питань, що пов'язані із висвітленням історії традиційних конфесій, є багатогранними і мають практичний вектор, а саме: розв'язання проблеми поведінки віруючих у соціально складних/революційних умовах. Автори чисельних наукових розвідок роблять спроби окреслити суспільну позицію і позацерковну діяльність сучасних віруючих, звертаючи увагу на конфесійні відмінності та їхній вплив на формування світогляду представників різних церков. Зазначимо вагомий внесок у дослідження теми А. Колодного, Л. Филипович, М. Мокієнка, О. Шуби. У науковій літературі автори намагаються визначити політичну активність/пасивність тієї чи іншої церкви, її патріотичну проукраїнську позицію/космополітичність тощо. У даній статті ми робимо спробу дослідити питання політичної етики українських протестантів часів незалежності опираючись на філософський аналіз світогляду євангельських християн-баптистів, християн віри євангельської (п'ятидесятників) та адвентистів сьомого дня, а також на матеріали, які були отримані під час спілкування із віруючими (інтерв'ю, бесіди, соціопитування, що проведені із вірянами протестантських церков м. Запоріжжя, лютий 2019 р.).

Указані конфесії представляють собою сформоване протестантське середовище, відносяться до модернізованих форм християнства, хоча більшість із них в інтерпретації Біблії дотримується принципів фундаменталізму. Ці протестантські напрями мають "спільний знаменник". Ним є християнські цінності, розуміння істини, моральні пріоритети, що були народжені в епоху Реформації і пройшли певну еволюцію. Також вітчизняних протестантів об'єднує період панування атеїстичної політики радянської влади в Україні та їхнє існування в цей час на межі людських можливостей.

Уже за часів Перебудови протестантські церкви починають виходити з підпілля, отримуючи можливість займатися звичною для християн місіонерською роботою, філантропією (опікуванням дитячими будинками, лікарнями, будинками для літніх людей, роботою серед в'язнів, наркоманів); налагоджують систему релігійної освіти тощо. Віруючі відзначають, що в часи незалежної України створені сприятливі умови для діяльності церков, прискорився процес пристосування віруючих до сучасних умов. Це час, коли протестанти звернулися до позакультової діяльності (економічного збагачення, участі в політичних процесах), що було перервано за часів радянської моноідеології, планової економіки та атеїстичного експерименту. Основу протестантської

етики пояснив ще Макс Вебер ідеєю мирської аскези. Моральний обов'язок віруючого – намагатися досягти максимальних висот у мирській діяльності (віра в успіх у мирських справах свідчить про те, що Бог обрав людину для вічного життя) і зуміти утриматися від користування благами (отримати набагато важливіше – надію на порятунок). Сьогодні ми стикаємося з осучасненою протестантською доктриною. Але незмінно мирська активність баптистів, п'ятидесятників й адвентистів сьомого дня є підпорядкованою морально-етичним цінностям, які актуалізуються церквою. Політична етика протестантів визначає їхнє ставлення до принципів справедливого соціального устрою, справедливих війн, відкритості у стосунках між державами тощо.

Відзначимо, що останнє десятиріччя ХХ – початок ХХІ ст. – час зміни соціально-політичних реалій у країні та реакції на них протестантських церков. Це – час інтенсивних процесів у пострадянському протестантизмі, коли викристалізуються властиві йому політична етика і соціальне вчення. На наше переконання, не можна трансформацію різних протестантських конфесій визначати як спільну (однакову). Велика кількість чинників вплинула на відмінності реакції українських протестантських церков на соціально-політичний контекст. Це, по-перше, особливості віросповідання (відмінності теологічної ідентифікації), що позначилися на етичній доктрині віри і обрядово-культовій практиці церков і, своєю чергою, прискорили або уповільнили процеси адаптації до нових умов. По-друге, вплив місіонерських практик на релігійні та позарелігійні сфери життя. По-третє, темпи пристосування протестантів до нових умов визначили пресвітерсько-проповідницькі кадри. У першу чергу це стосується збільшення молоді у церквах за рахунок протестантських багатодітних родин і новонавернених, а також збільшення відсотку віруючих, що здобули вищу освіту. Нове покоління не мало травматичного досвіду радянського атеїстичного експерименту і виступало за організаційні зміни, допускало діалог із державою. На відміну від них, частина протестантських громад, пам'ятаючи досвід, отриманий за тоталітарної доби, відмовилася від релігійного оновлення, реалії сучасності сприйняла із недовірою і відмовилася реєструвати громади.

Сучасне українське суспільство розуміє віруючих-протестантів (у переважній більшості) як таких, що будують кар'єру, беруть повноцінну участь у громадському житті країни. Також протестантським церквам приписують можливість трансформації організаційної структури, яка повинна відповідати сучасності, Священному Писанню та задовольняти запити як членів церков, так і оточуючих. Такий образ українських протестантів, що допускає еволюцію соціальних поглядів і суспільно-політичних пріоритетів, є цілком реалістичним, але, повторимо, не може повною мірою відноситися до всіх без виключення протестантських конфесій. Різняться реакція навіть зареєстрованих і найчисельніших церков: євангельські християни-баптисти та християни віри євангельської жваво реагують на суспільно-політичне життя країни; адвентисти сьомого дня більш стриманіші в можливості політизації руху.

Дійсно, церкви спрямовують діяльність на політичні і суспільні проблеми, громадське життя, беруть участь в економічних проєктах. При цьому головним завданням громадського служіння для віруючих, за християнською етикою, є покращення недосконалого морального стану суспільства. На підтвердження наведемо слова старшого єпископа Церкви християн віри євангельської України (ЦХВСУ) Михайла Паночко:

“Ми покликані в суспільстві, у якому живемо, бути світлом... Якщо ми почнемо служити своєму народові, то за 10–20 років Україна стане іншою країною, і Бог буде ясно благословляти нашу чудову землю” [1]. Безумовно, такі висновки ґрунтуються на основних етичних засадах протестантів. А саме: за повноцінне виховання дитини як особистості та її соціалізацію несе відповідальність родина; вона, у свою чергу, є соціальною ланкою будь-якого суспільства; суспільство виступає транслятором досвіду попередніх поколінь, а через це впливає на світову спільноту. Таким чином, задіяність віруючих у суспільне життя невід’ємно пов’язане із формуванням духовного простору країни. Це підтверджує підписана “Соціальна доктрина євангельських церков України”, що вишукує соціальні пріоритети: людина, сім’я, церква, суспільство, держава, світове співтовариство [2]. При наявній у протестантському середовищі доктринальній плюральності ці тези стали об’єднуючими. Таким чином, для віруючих вирішення соціальних проблем буде важливим і має стояти поруч із євангелізацією та формувати напрями соціального служіння Церкви, створювати образ відкритих релігійних організацій. Орієнтація сучасних п’ятидесятників, баптистів та адвентистів сьомого дня на основні цінності Західного світу актуалізує значущість для протестантів створеного європейською культурою ідеалу особистості, чия соціальна сутність полягає в активності та успіху. Отже, на думку теологів, віруючі не повинні бути бездіяльними.

Треба відзначити, що ще із появою протестантських ідей на європейському просторі почали лунати заклики про свободу. Для протестантів усіх часів є зрозумілими слова Томаса Мюнцера про те, що “кожна людина повинна бути вільною”; це означає, що в центрі соціальної системи віруючих знаходиться людина – образ та подоба Бога. Тому на відстоювання цих ідей завжди будуть спрямовані зусилля протестантів (ще одна їхня спільна риса). Відсутність розбіжностей у цьому питанні серед переважної більшості християнських конфесій дозволила у квітні 2005 р. з метою об’єднання зусиль задля утвердження та захисту принципів свободи совісті та віросповідання, рівності всіх релігійних організацій у своїх правах, поширення християнських цінностей і моралі створити Раду Євангельських Протестантських Церков України. Дуже показові відповіді віруючих на запитання чи знаходять вони відображення проблеми свободи совісті і гідності особистості під час проповідей. З інтерв’ю пастора Української Церкви християн віри Євангельської “Благодать” (місто Запоріжжя, лютий 2019) Диканова Федора Миколайовича зрозуміло, що під час спілкування у церкві віруючі говорять про духовну свободу; у той же час мова йде про те, що християнин – це не тільки представник Царства Божого, але ще й громадянин своєї країни, тому віруючі повинні бути “слухняними законодавству” та виконувати волю Божу, адже написано: “Віддайте кесареві, що кесареве, а Богові – що Боже”. Пастир Запорізького духовного центру адвентистів сьомого дня Собанський Станіслав Олександрович у наданому інтерв’ю стверджує, що сьогодні актуальність проповідей залежить від тих “потреб, в яких опиняються люди”. Якщо в людей є проблеми зі свободою, їхні права хтось обмежує, віруючі готові про це говорити і всіляко підтримувати рухи, які захищали б людину. Неважливо в якій це сфері: релігійній, політичній, соціальній – людина створена за образом Божим і ми належимо Йому, тому ніхто не має права обмежувати іншу особистість (місто Запоріжжя, лютий 2019 р.).

На жаль, сьогодні в Україні доводиться фіксувати наслідки радянської антирелігійної пропаганди, коли до протестантів ставляться як до сектантів. Однозначно упереджене ставлення долається, але і відгомони попередньої атеїстичної доби ще відчутні. За результатами нашого соціопитування, проведеного серед представників запорізької церкви Євангельських християн-баптистів (ЄХБ) (лютий 2019 р.), 35,3% респондентів дали позитивну відповідь на запитання чи забезпечена в Україні свобода совісті і рівність віросповідань перед законом. Так, на місцях віруючі відчувають поділ на “релігійну більшість” та “релігійну меншість”, хоча й зазначають, що в місцях розташування чисельних протестантських церков місцева влада допомагає їх розвитку. Це проявляється у сприянні благодійним заходам віруючих, дозволі на оренду залів для проведення богослужінь, наданні земельних ділянок під будівництво тощо.

Включення протестантів до політичного життя відбувалося поетапно. Для початку віруючі визначалися із політичними симпатіями, обираючи вектор державного розвитку. Так, під час виборів до Верховної Ради 1994 та 1998 рр. отримали підтримку з боку протестантів: Всеукраїнське об'єднання “Громада”, Християнсько-демократична партія України, виборчий блок “Вперед, Україно!”, Соціал-демократична партія України (об'єднана) [3, с. 202]. Як зауважив В. Єленський, “вторгнення” церков до історії українського парламентаризму починається з 1997 р. З того року церква виступила як відносно самостійний інституційний чинник [4, с. 30]. До віруючих, що ставали на шлях політичної кар'єри, висувалася вимога: неодмінне слідування моральним нормам християнства. У той же час протестанти не допускали розповсюдження агітаційних матеріалів чи політичної реклами в громадах.

Поступово змінювалося не лише ставлення протестантської церкви до політики, а й ставлення політиків до протестантів. Християнсько-демократична партія України ініціювала підписання Меморандуму про співпрацю з кількома протестантськими союзами. У виборчій кампанії 1999 р. до протестантів звертаються як політичні діячі, так і органи влади. Були організовані зустрічі представників кандидатів у Президенти з пасторами; протестантські з'їзди та конференції відвідали ключові політики. На треті вибори Президента України прийшла значна частина віруючих.

У 1999–2002 рр. роль Церкви, зокрема протестантів, у політичному житті помітно зростає. Цьому сприяла переоцінка ситуації виборцями, яка опиралася на відчутну слабкість партій релігійної спрямованості та недотримання партіями своїх обіцянок. На виборах 2002 р. об'єдналися представники протестантів, православних і греко-католицьких церков у лавах політичних блоків “Наша Україна” та Юлії Тимошенко [5, с. 11]. На виборах того року протестанти вже не просто виборці, а й кандидати на виборах.

Євангельські християни-баптисти та п'ятидесятники мають чітку політичну орієнтацію (в тому числі й у виборчій кампанії 2004 р.), що свідчить про готовність до суспільної відкритості, визначену громадську позицію та підтримку національних інтересів. 23 листопада Українська Міжцерковна Рада, що об'єднує протестантські громади України, оприлюднила Звернення до всіх Церков і до народу України, у якому визнала Президентом України В. Ющенка. Та науковці вкрай неоднозначно оцінюють задіяність протестантів до політичного життя країни. Відомий релігієзнавець Коло-

дний А. у роботі “Премодерн, модерн і постмодерн в контексті історії християнства” пояснює “обережність” протестантів тим, що вони діють “відсепаровано від суспільства”, а їхні Церкви – мікродержави, де пастор – своєрідний менеджер релігійного життя спільноти. Тому, на думку вченого, коли на Майдані у 2004 р. вирішувалося протистояння добра і зла, протестантські спільноти у більшості своїй були байдужими до історичної долі України [6, с. 29]. У 2006 р. Ю. Решетніков зазначав: не всі пізньопротестантські спільноти визначилися не тільки з питанням межі участі чи неучасті в політичному житті країни, а й із самим терміном “політика” [7].

На наше переконання, 2004 р. був переломним для свідомості суспільства у цілому і віруючих-протестантів зокрема. Найбільш яскраво свою солідарність із суспільством продемонстрували християни віри євангельської, значною мірою обережнішими були євангелісти християни-баптисти і достатньо дистанційованими від суспільних гасел – адвентисти сьомого дня. Хоча в “Основах соціального вчення Церкви АСД в Україні”, які були видані в 2004 р. зазначено, що церква Адвентистів сьомого дня (АСД) не засуджує тих віруючих, які працюють в органах влади або балотуються як кандидати на виборах, а віруючі повинні займати активну соціальну позицію. Тож щодо політичної активності (а скоріше її еволюції) на 2004 р. неможливо однаково охарактеризувати позицію протестантів. Вони демонстрували: задіяність протестантів у суспільно-політичні події, активну участь у громадсько-політичному житті, ігнорування справ, що пов’язані із політикою. Відсутність спільної позиції самі віруючі пояснюють тим, що питання про політичні симпатії, “громадянський спротив” тощо регулюються совістю окремого віруючого.

Отже, суспільна свідомість українців, що була скута стереотипами, зазнала змін. У 2004 р. відбувся певний етап трансформації політичних поглядів і режиму в Україні. Можемо фіксувати вплив революційних подій на виховання громадянських цінностей в українцях. Подібні настрої були властиві і протестантському середовищу, яке після революційного підйому відчуло певне розчарування та апатію (настрої синхронні із переживаннями більшої частини суспільства) не побачивши майже ніяких змін після революції.

Еволюцію в поглядах протестантів на політику, національні питання, проблеми суспільного характеру можна побачити через призму друкованої преси, телепередач релігійного змісту, що з цього часу все більше виходили національною мовою; українською мовою виголошувалися проповіді і в соціальних мережах (до яких протестанти активно долучилися) також простежувався національний компонент.

Українське суспільство після Євромайдану продемонструвало радикальні зміни в національній свідомості. І знов позиції церков будуть різнитися. Найбільш активні у вирішенні назрілих проблем – це представники ЦХВСУ. У віруючих є розуміння важливості суспільної практики та політичної культури, що зумовлює поширення активності в обстоюванні соціальної справедливості та цінностей нації. А це вже прояви зрілості політичної свідомості. Згадуваний вище представник ЦХВСУ Диканов Ф., пояснюючи відповідь на запитання чому християни вийшли на Майдан, зауважив, що християни вийшли, по-перше, щоб надати допомогу людям, а по-друге, проти існуючої системи, заради свободи і справедливості, щоб іти шляхом розвинених

держав. Представник АСД Собанський С. на це ж запитання зауважив: “ми робили, що могли, що вважали правильним: підтримували людей проповіддю, пропонуючи їм вихід з цієї ситуації в Ісусі Христі”. Бачимо чітке розуміння протестантського анклаву історичного і світоглядного значення революційних подій на Майдані, але активність віруючих різних протестантських конфесій в акціях протесту відрізнялася. Тут варто зазначити сучасне розуміння свободи українськими протестантами: однаково важливими для них є гідність окремої особистості, релігійна свобода, а також необхідність досягнення суспільного стану свободи. Ці гасла є співзвучними із цивілізаційним вибором України. У переважній більшості протестанти займають патріотичні позиції.

Криваві події сучасної російсько-української війни з новою гостротою актуалізували відповідь на питання “християнство і війна”. Звернемося до того як самі віруючі реагують на це питання. Ф. Дикань зазначив, що християни віри євангельської збирають пожертви, відправляють гуманітарну допомогу на Схід України. “Ми молимося за припинення кровопролиття, за повернення окупованих територій. Я сам пройшов школу капеланів, щоб мати можливість допомагати і на цьому поприщі”. С. Собанський згадує про колосальну благодійну роботу на Сході України служби “Adventist Development and Relief Agency” (“Адвентистське Агентство допомоги і розвитку”). Такі приклади є чисельними. Вони свідчать про те, що протестантська спільнота, віддана християнським ідеалам пацифізму, прагне миру. У той же час відчуття власної відповідальності, покликання і місії віруючих призвели до соціальної активності під час війни та гуманітарної кризи на Сході країни. Робота капеланів та християнських волонтерів різних конфесій показала їхню значущість у соціальному полі.

Діяльність протестантських церков у соціально-політичній площині можна осмислити за допомогою впливу на політику з боку церков. Аналізуючи це питання, пастир Української церкви християн віри Євангельської “Благодать” Ф. Диканов впевнений, що у віруючих змінився світогляд, що вони зараз захищають країну, а не систему, хочуть, щоб у цій країні люди відчували себе вільно, щоб була свобода віросповідання, ну і, звичайно, життя ставало більш гідним. Якщо в політиці є представники протестантських церков, значить Церква певним чином впливає на політику.

Сьогодні нікого не дивують звернення до одновірців високопосадовців. Так, Уповноважений Президента з прав дитини Микола Кулеба відвідував Всеукраїнський з'їзд молоді ЦХВСУ; у розмові із журналістами говорив про виняткову роль християн на сучасному етапі розвитку країни [8]. Ще один український політик – Олександр Турчинов, якого називають одним із найпопулярніших українських політиків із власною позицією, почав кар'єру ще у 1992 р. Щирий євангельський християнин-баптист він у своїх проповідях часто задається актуальними для всього суспільства питаннями, як-от: як випробування зміцнюють віру та роблять людей сильними і незламними [9]. Не менш показовими є вчинки членів його родини: так, син О. Турчинова Кирило в найбільш небезпечні для України часи (з липня 2014 р. по грудень 2015 р.) пішов добровольцем служити до Національної гвардії України.

Протестанти переконані, що гріх породжує конфлікти, війни, суспільні негаразди, і тому важливий вплив Церкви на державу, результатом якого повинно стати поши-

рення протестантської соціальної доктрини в суспільстві і взірцевість таких чеснот і моральних цінностей, як: справедливість, допомога іншим членам громадянського суспільства. Для віруючих політична активність ніколи не стане самоціллю чи вінцем кар'єри. Для них – це шлях побудови громадянського суспільства на основі християнських цінностей, таких як: любов, свобода, жертовність, милосердя, рівність кожної людини перед Богом, справедливість. Активізувавши свій вплив на культурне, економічне, політичне поле держави, протестанти посилили свій авторитет у суспільстві. Відомо, що в День Соборності 22 січня 2019 р. Євангельські церкви і громадські діячі заснували “Всеукраїнський Собор”, що стало певною сходинкою у виробленні спільної платформи на благо держави.

Отже, сучасний протестантизм в Україні не є однорідним. За час незалежності України відбулася певна еволюція поглядів віруючих на питання політики. Крок за кроком долаючи травматичний досвід, отриманий часів панування атеїзму, віруючі включаються в політичну, культурну, економічну сфери, а разом із цим впливаються у світовий протестантський рух. Але така “включеність” не є однаковою для всіх протестантських конфесій, а межує як із задекларованими позиціями нейтралітету, так і підтримкою революційних ідей. Значна частина протестантів не відмовляється від громадського життя, бере участь у політичній діяльності, пояснюючи це можливістю поширення моральних цінностей християнства в суспільстві. Суспільно-політичні настрої віруючих є віддзеркаленням настроїв суспільства. Дослідження обох “Майданів” показує різні рівні усвідомлення сфери політики протестантами. Порубіжним став 2014 рік. Релігійна енергія протестантів була спрямована на активну підтримку української армії (душпастирська опіка військових, волонтерський рух). Політична етика українського протестантизму ґрунтується на провідному значенні діяльності віруючих у соціальному середовищі задля реалізації соціального служіння Церкви і перетворення моралі суспільства за ідеалами християнського релігійно-морального життя.

1. Паночко М. Візьми відповідальність за долю своєї країни // Благовісник. 2018. № 3.
2. Соціальна доктрина євангельських християн України. Дніпропетровськ, 2009.
3. Шуба О. Релігія в етнонаціональному розвитку України (політологічний аналіз). Київ: Криниця, 1999. 323 с.
4. Єленський В. Є. Церква і вибори: спогади про майбутнє // Контекст. 2001. № 12. С. 30–32.
5. Любашенко В. Протестантизм у дзеркалі виборів // Людина і світ. 2002. № 5. С. 10–14.
6. Колодний А. Премодерн, модерн і постмодерн в контексті історії християнства // Українське релігієзнавство. 2005. № 35. С. 5–32.
7. Решетніков Ю. Євангельські віруючі і політика. Релігійно-інформаційна служба України. URL: https://risu.org.ua/ua/index/expert_thought/analytic/7317/ (дата звернення – 30.12.2019).
8. Кулеба М. Віруючі люди мають стати в основі втілення християнських цінностей у державній політиці щодо прав дитини і сім'ї. URL: https://www.religion.in.ua/zmi/ukrainian_zmi/29857-mikola-kuleba-viruyuchi-lyudi-mayut-stati-v-osnovi-vtilennya-xristiyanskix-cinnosteju-derzhavnij-politici-shhodo-prav-ditini-i-simyi.html (дата звернення – 30.12.2019).
9. Недільна проповідь О. Турчинова. Про зраду, випробування та Божу справедливість. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=fErZGu4US0g> (дата звернення – 30.12.2019).